

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра теорії культури і філософії науки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи
А. В. Пантелеймонов

06

2019 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

**Філософські засади та методологія
наукових досліджень**

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти третій (доктор філософії)

спеціальність 091 Біологія, 102 Хімія, 103 Науки про Землю, 104 Фізика та астрономія, 105 Прикладна фізика та наноматеріали, 111 Математика, 113 Прикладна математика, 122 Комп'ютерні науки, 125 Кібербезпека, 151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології, 153 Мікро- та наносистемна техніка, 222 Медицина

вид дисципліни обов'язкова

факультет філософський

2019/2020 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету
“21” червня 2019 року, протокол № 10

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)
доктор філософ. наук, професор, професор кафедри теорії культури і філософії науки
Пугач Б.Я., доктор філософ. наук, професор, професор кафедри теорії культури і філософії
науки Тарароєв Я. В.

Програму схвалено на засіданні кафедри теорії культури і філософії науки філософського
факультету

“ 29” травня 2019 року, протокол № 13

Завідувач кафедри теорії культури і філософії науки

_____ (підпис) (Петренко Д. В.)
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету

Протокол від “19 ” червня 2019 року № 10

Голова методичної комісії філософського факультету

_____ (підпис) (Голіков С. О.)
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Філософські засади та методологія наукових досліджень» складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки

доктор філософії

спеціальність 091 Біологія, 102 Хімія, 103 Науки про Землю, 104 Фізика та астрономія, 105 Прикладна фізика та наноматеріали, 111 Математика, 113 Прикладна математика, 122 Комп'ютерні науки, 125 Кібербезпека, 151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології, 153 Мікро- та наносистемна техніка, 222 Медицина

1.Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Філософія становить підґрунтя для будь-якої наукової діяльності. Сучасний науковець має бути людиною гуманітарно розвинутою, що можливо завдяки зверненню до взірців інтелектуальної діяльності людини, які представляє розвиток світової філософської думки. Філософія формує базове уявлення щодо засад буття, міжлюдських відносин, підіймає питання про сенс існування, шляхи розвитку історії людства, методологічні проблеми науки. Розвиток сучасної науки загалом і природничо-математичних наук зокрема пов'язаний з розширенням цехових дисциплінарних меж, формуванням міждисциплінарних підходів. Звернення до філософії має допомогти вченому проблематизувати теоретико-методологічні засади своєї дисципліни, розширити предметне поле дослідження. Власне філософія допомагає вченому, викладачу, працівнику будь якої галузі орієнтуватися в досить складних проблемах розвитку науки.

Метою курсу є поглиблення знань з філософії та методології наукових досліджень, актуальних філософських та методологічних проблем теорії природничо-математичного пізнання та шляхами їх розв'язання.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Викладання курсу «Філософські засади та методологія наукових досліджень» для підготовки докторів філософії передбачає:

- поглиблене вивчення слухачами найбільш гострих і актуальних проблем та головних досягнень сучасної філософської думки, теоретичних підходів до наукових досліджень;
- створення теоретичного підґрунтя для наукової діяльності;
- поглиблений розгляд методологічних засад наукових досліджень;
- аналіз зв'язку філософських концепцій з проблемами сучасної науки.

1.3. Кількість кредитів 5

1.4. Загальна кількість годин 150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором Нормативна	
Вид кінцевого контролю (семестровий екзамен або залік) Екзамен	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
16 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
14 год.	год.
Самостійна робота	
120 год.	144 год.
Індивідуальні завдання	
20 год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти повинні досягти таких результатів навчання і отримати:

- знання основних сучасних концепцій філософії науки, основних філософських проблем в підвалинах сучасної науки, фактичних даних, що свідчать про нерозривність філософського і наукового знання;
- здатність використовувати загальні методи наукового пізнання, користуватися науковим знанням, яке слугує засобом високої комунікативної активності;
- здатність використовувати професійно-профільні знання й практичні навички для вирішення практичних завдань в галузі сучасної філософії і науки;
- здатність аналізувати, синтезувати та обговорювати сучасні теоретико-методологічні підходи, в межах та поза областю дослідження, ставити загальні теоретичні проблеми та планувати шляхи їх вирішення;
- здатність використовувати критичні знання, що закріплено написанням рецензії на статтю чи книгу або реферату за тематикою філософських та методологічних проблем науки;
- здатність аналізувати та посилалися на відповідні основні найбільш передові філософські підходи, концептуальні та теоретико-методологічні засади щодо наукових досліджень в письмовій формі, через усні виступи та презентації, в дисертації, знання актуальних теоретичних дискусій та трендів щодо природничо-математичних наук;
- знання основних можливостей наукової співпраці для природничо-математичних наук, перспектив міждисциплінарних досліджень, визначаючи позитивні/негативні аспекти своєї власної області дослідження;
- знання характеру та історичної динаміки основних теоретичних філософських проблем, критичного осмислення їх зв'язку з сучасністю та впливу на інтелектуальний розвиток суспільства і трансформацію науки.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Наука: специфіка, функції та рівні

Наука як форма суспільної свідомості. Її відмінності від інших форм. Унікальність науки. Соціальні функції науки. Структура наукового знання. Теоретичний рівень наукового знання, його сутність та структура. Емпіричний рівень наукового пізнання, його сутність та структура. «Позаемпіричні засади» наукового знання як «наслідок» проблеми «емпіричних фактів, що теоретично навантаженні». Три складові наукового знання.

Тема 2. Методи та форми наукового знання.

Форми наукового знання: проблема, факт, гіпотеза, теорія, концепція та їх співвідношення між собою. Методи наукового знання, що використовуються на теоретичному рівні. Загально-логічні методи: дедукція, індукція, абдукція аналогія, аналіз, синтез, метод сходження від загального до конкретного, логічний та історичний методи. Загальнотеоретичні методи: аксіоматичний метод, метод формалізації, гіпотетико-дедуктивний метод. Експеримент та його особливі форми: природний, уявний, фізичне моделювання.

Тема 3. Позитивізм та його різновиди. Позитивізм «першої» та «другої хвилі».

Сутність позитивізму та його основні джерела: специфіка розвитку науки у першу половину XIX століття, індустріальна революція та авторитет наукового знання, механізм повсякденного пізнання. Емпіріокритицизм у суспільній свідомості того часу. Критика емпіріокритицизму з позицій матеріалізму. Наукова революція на початку XX століття та неспроможність емпіріокритицизму.

Тема 4. Позитивізм та його різновиди. Неопозитивізм як позитивізм «третьої хвилі».

Принципові недоліки та вади позитивізму. Проблема співвідношення між теоретичним та емпіричним у науці та повсякденності. Форма та зміст наукової теорії. Неопозитивізм як спроба обійти недоліки та вади позитивізму через затвердження позитивного змісту теорії. Основні етапи та персоналії неопозитивізму. Логічний та лінгвістичний неопозитивізм.

Тема 5. Постпозитивістські концепції науки.

Відмінність у розумінні науки у позитивізмі та постпозитивізмі: наука як статична система знань і наука як різновид динамічної соціальної діяльності людини по пошуку нових знань. Концепція науки Поппера та принцип фальсифікації. Логіко-методологічні засади цього принципу. Принцип фальсифікації як демаркаційний принцип між наукою та не наукою. Проблема співвідношення між старими та новими науковими теоріями. Комулятивні та некомулятивні концепції науки. Обмеженість принципу верифікації. Теза Дюгема-Куайна та «принцип відповідності» Бора. Концепція науки Куна. Концепція науки Тулміна. Теорія як «популяція» понять які функціонують у «матриці розуміння». Еволюція науки та вплив на науку соціально-культурних факторів. Методологічний анархізм П. Фейерабенда. Вітчизняна філософія науки та її специфіка. Відмінність ролі та місця науки у вітчизняному та західному суспільствах.

Тема 6. Наука та суспільство в культурно-історичному контексті.

Загальні положення про взаємозв'язок між наукою та суспільством. Матеріалістичне розуміння історії. Суспільство як матеріальна система. Необхідність ресурсів та технологій для розвитку суспільства. Технологічні революції за час існування людини:

неолітична революція, урбаністична революція, індустріальна революція. Технології як донаукові форми знання. Відмінність технологій від науки. Практичний характер технологій та теоретичний характер науки.

Тема 7. Наука у індустріальну епоху та її перспективи у XXI столітті.

Індустріальна революція у сучасному світі. Розвиток науки та техніки. Формування науково-технічного прогресу у кінці XIX століття як процесу «теоретизації» технологій та «практизації» теорій. Злиття науки та виробництва.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	у тому числі			
л		п	Інд	с/р	
1	2	3	4	5	6
Філософські засади та методологія наукових досліджень					
Тема 1. Наука: специфіка, функції та рівні.	14	2	2		10
Тема 2. Методи та форми наукового знання.	14	2	2		10
Тема 3. Позитивізм та його різновиди. Позитивізм «першої» та «другої хвилі».	14	2	2		10
Тема 4. Позитивізм та його різновиди. Неопозитивізм як позитивізм «третьої хвилі».	24	2	2		20
Тема 5. Постпозитивістські концепції науки.	36	4	2		30
Тема 6. Наука та суспільство в культурно-історичному контексті.	24	2	2		20
Тема 7. Наука у індустріальну епоху та її перспективи у XXI столітті.	24	2	2		20
Усього годин	150	16	14		120

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Наука: специфіка, функції та рівні.	2
2	Методи та форми наукового знання.	2
3	Позитивізм та його різновиди. Позитивізм «першої» та «другої хвилі».	2
4	Позитивізм та його різновиди. Неопозитивізм як позитивізм «третьої хвилі».	2
5	Постпозитивістські концепції науки.	2
6	Наука та суспільство в культурно-історичному контексті.	2
7	Наука у індустріальну епоху та її перспективи у XXI столітті.	2
	Разом	14

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи, теми	Кількість годин
1	Підготовка та виступ з доповіддю (за тематикою)	30
2	Аналітична робота (реферат) за тематикою завдань	30
3	Виконання індивідуального дослідницького завдання (аналіз наукових праць)	10
4	Опрацювання рекомендованої літератури	30
5	Підготовка до залікової роботи	20
	Разом	120

6. Індивідуальні завдання

Реферат

7. Методи контролю

Поточний контроль

- оцінювання ступеню активності аспірантів та якості їх виступів з доповідями та коментарів при проведенні дискусій на семінарських заняттях;
- оцінювання творчих індивідуальних завдань (реферат);
- підсумковий контроль (залік);
- перевірка розуміння аспірантами теоретичного та практичного програмного матеріалу в цілому, здатність творчо використовувати накопичені знання та вміння.

8. Схема нарахування балів

Залік

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання								Залік	Сума
Розділ 1									
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	Індивідуальне завдання	Разом	100
5	5	5	5	5	5	5	25	60	

T1, T2...T7 – теми

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену	для заліку
90-100	Відмінно	зараховано
70-89	Добре	
50-69	Задовільно	
1-49	Незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література Основна література

1. Абдеев А.Ф. Философия информационной цивилизации. – М., 1994.
2. Беляев Е.А., Перминов В.Я. Философские и методологические проблемы математики. – М., 1981.
3. Берков В.Ф. Философия и методология науки : учебное пособие. – М., 2004.
4. Брудный А.А. Психологическая герменевтика. – М., 1998.
5. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. – М., 1973.
6. Будко В.В. Философия науки : учебное пособие для вузов. – Х., 2005.
7. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. – М., 1988.
8. Голдстейн М., Голдстейн И. Как мы познаём. – М., 1984.
9. Дисциплинарность и взаимодействие наук. М., 1986.
10. Ильин В.В. Философия науки : учебник для вузов. – М., 2003.
11. История и методология науки. Феномен специализированного познания : учебное пособие. – СПб, 2004.
12. Кара-Мурза С.Г. Идеология и мать её – наука. – М., 2002.
13. Карпович В.П. Объяснение в социальном познании. – Новосибир., 1989.
14. Кедров Б.М. Классификация наук. Прогноз К. Маркса о науке будущего – М., 1985.
15. Клевцова С.Я. Философия науки и техники : учебное пособие. – Алчевск, 2005.
16. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977.
17. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб., 1998.
18. Мелье Г. От мечты к открытию. – М., 1987.
19. Поппер К. Логика и рост научного знания. – М., 1983.
20. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М., 1986.
21. Пугач Б.Я. Фундаментальные проблемы истории и философии науки. Учебное пособие для вузов. – Х., 2004.
22. Рузавин Г.И. Методология научного исследования. – М., 1999.
23. Соболев О.М. Постмодерн і майбутні філософії. – Київ, 1997.
24. Современная буржуазная философия. – М., 1978.
25. Семенюк Е.П. Філософія сучасної науки і техніки : підручник для вузів. – Львів, 2006.
26. Стёпин В.С. Теоретическое знание : структура, историческая эволюция. – М., 2000.
27. Стёпин В.С. Философия науки. Общие проблемы : учебник для аспирантов и соискателей учёной степени кандидата философских наук. – М., 2007.
28. Тарароев Я.В. Онтологические основания современной физики и космологии. – М., 2011.
29. Тулмин Ст. Человеческое понимание. – М., 1984.
30. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. – М., 1986.
31. Фуко М. Слова и вещи. – СПб., 1994.
32. Холтон Дж. Тематический анализ науки. – М., 1981.
33. Холтон Дж. Что такое «антинаука»? / Постмодерн в философии, науке и культуре. – Харьков, 2000.
34. Хьюбнер К. Истина мифа. – М., 1996.
35. Чудинов Э.М. Природа научной истины. – М., 1977.
36. Хилл Т.И. Современные теории познания. – М., 1965.
37. Хорган Дж. Конец Науки : Взгляд на ограниченность знания на закате Века Науки / Пер. с англ. – Санкт-Петербург, 2001.

Допоміжна література

1. Зотов А.Ф. Современная западная философия. М., 2001.

2. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 4. От романтизма до наших дней. Спб., 1997.
3. Рьод В. Шлях філософії: ХІХ–ХХ ст. К: Дух і Літера, 2010. 368 с.
4. Бабушкин В.У. Феноменологическая философия науки. М., 1985.
5. Виндельбанд В. Избранное. Дух и история. М. 1995.
6. Виндельбанд В. История философии. Киев, 1997.
7. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну. К., 2000.
8. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. М., 1988.
9. Гайденок П.П. Научная рациональность и философский разум. М., 2003.
10. Герменевтика: история и современность. М., 1985.
11. Григорьян Б.Т. Неокантианство. М., 1962.
12. Гумбольдт В. фон, Язык и философия культуры. М., 1985. 450 с.
13. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию // ВФ. 1992. № 7.
14. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия. // ВФ. 1986. № 6.
15. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Мн., М., 2000.
16. Гуссерль Э. Собрание сочинений. Т.1. (Феноменология внутреннего сознания времени). М., 1994.
17. Гуссерль Э. Феноменология. // Логос. 1991. № 1.
18. Делез Ж. Различие и повторение. СПб., 1998.
19. Деррида Ж. Шпоры: стили Ницше // Философские науки. 1991. № 2 – 3.
20. Дильтей В. Собрание соч. в 6-ти т. Т.1. Введение в науки о духе. М. 2000.
21. Дильтей В. Собрание соч. в 6 т. Т. 3. Построение исторического мира в науках о духе. М., 2004.
22. Ильин В.В. Теория познания. Социальная эпистемология. Социология знания. М.: Академический проект; Гаудеамус, 2014.
23. Канке В.А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги ХХ столетия. М.: Логос, 2000.
24. Кассирер Э. Познание и действительность. СПб., 1912.
25. Коммуникация в современной науке. Сборник переводов. / Сост., общая редакция и вступительная статья Э. М. Мирского, В.П. Садовского. М., 1976.
26. Конт О. Курс положительной философии. СПб., 1899-1900. Т. 1-2.
27. Конт О. Дух позитивной философии. СПб., 1906. (Р/на Д., 2003).
28. Мах Э. Основные идеи моей естественно-научной теории познания и отношение к ней моих современников // Новые идеи в философии. Сб.2. СПб., 1912.
29. Мах Э. Познание и заблуждение. Очерки по психологии исследования. М., 1909. (М., 2003).
30. Милль Дж.С. Огюст Конт и позитивизм. СПб., 1906.
31. Милль Дж.С. Система логики силлогистической и индуктивной. М., 1900.
32. Молчанов В. И. Время и сознание. Критика феноменологической философии. М., 1988.
33. Ницше Ф. Сочинения: В 2-х тт. М., 1991.
34. Пирс Ч. Избранные философские произведения. М., 2000.
35. Позитивизм и наука. М., 1975.
36. Пуанкаре А. О науке. М., 1990.
37. Рассел Б. Человеческое познание: его сфера и границы. М., 2000. 464 с.
38. Риккерт Г. Границы естественнонаучного образования понятий. СПб., 1903.
39. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. СПб., 1911.
40. Риккерт Г. Философия истории. СПб., 1908.
41. Спенсер Г. Классификация наук. М., 1897.
42. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. Т. 1-2. СПб., 1899-1900. (Мн., 1998).

43. Хайдеггер М. Европейский нигилизм // Хайдеггер М. Время и бытие. М., 1993. С. 63-176.
44. Шелер, М. Избранные произведения. М., 1994.
45. Christman J. Social and Political Philosophy. A contemporary introduction. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2002.
46. Handbook of Contemporary European Social Theory / Edited by G. Delanty. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.
47. Sandmeyer. B. Husserl's constitutive phenomenology: its problem and promise. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2009.
48. The Twentieth Century To Quine and Derrida / Edited by W.T. Jones, R.J. Fogelin. Harcourt Brace Company, 1997.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. <http://filosof.historic.ru>
2. <http://books.atheism.ru/new>
3. <http://www.gumer.info>
4. <http://lib.ru/FILOSOF>
5. <http://platonanet.org.ua>
6. <http://abuss.narod.ru>
7. <http://logosjournal.ru>
8. <http://jstor.org>

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Наука: специфіка, функції та рівні

Наука як форма суспільної свідомості. Її відмінності від інших форм. Унікальність науки. Соціальні функції науки. Структура наукового знання. Теоретичний рівень наукового знання, його сутність та структура. Образне та символічне мислення. Логіка як методологічний каркас теоретичного рівня. Абстрактний характер теорії. Часткові моделі та закони та розвинута теорія. Емпіричний рівень наукового пізнання, його сутність та структура. Рівень спостережень та рівень емпіричних фактів. Взаємозв'язок теоретичного та емпіричного рівня. Проблема «емпіричних фактів, що теоретично навантаженні». «Позаемпіричні засади» наукового знання як «наслідок» проблеми «емпіричних фактів, що теоретично навантаженні». Три складові наукового знання.

Тема 2. Методи та форми наукового знання.

Форми наукового знання: проблема, факт, гіпотеза, теорія, концепція та їх співвідношення між собою. Методи наукового знання, що використовуються на теоретичному рівні. Загально-логічні методи: дедукція, індукція, абдукція аналогія, аналіз, синтез, метод сходження від загального к конкретному, логічний та історичний методи. Загальнотеоретичні методи: аксіоматичний метод, метод формалізації, гіпотетико-дедуктивний метод. Недоліки загальнотеоретичних методів. Теорема Гьоделя та її філософські та методологічні наслідки. Спеціальні теоретичні методи. Методи наукового пізнання, що використовуються на емпіричному рівні. Метод споглядання як перший емпіричний метод. Метод спостереження та його переваги. Процедура вимірювання та метод порівняння. Експеримент та його особливі форми: природний, уявний, фізичне моделювання.

Тема 3. Позитивізм та його різновиди. Позитивізм «першої» та «другої хвилі».

Сутність позитивізму та його основні джерела: специфіка розвитку науки у першу половину XIX століття, індустріальна революція та авторитет наукового знання, механізм повсякденного пізнання. Ставлення позитивізму до філософії як марної та шкідливої дисципліни. Позитивізм Конта та Спенсера як позитивізм «першої хвилі». Теоретичне обґрунтування позитивізму Контом «законом трьох стадій». Розвиток науки у другій половині XIX століття та криза у фізиці на рубежі кінця XIX та початку XX століть. Криза позитивізму та спроба його подолати «другою хвилею» позитивізму. Емпіріокритицизм як «друга хвиля» позитивізму. Основні ідеї, принципи та персоналії емпіріокритицизму. «Принцип економії мислення». Емпіріокритицизм у суспільній свідомості того часу. Критика емпіріокритицизму з позицій матеріалізму. Наукова революція на початку XX та неспроможність емпіріокритицизму.

Тема 4. Позитивізм та його різновиди. Неопозитивізм як позитивізм «третьої хвилі».

Принципові недоліки та вади позитивізму. Проблема співвідношення між теоретичним та емпіричним у науці та повсякденності. Форма та зміст наукової теорії. Неопозитивізм як спроба обійти недоліки та вади позитивізму через затвердження позитивного змісту теорії. Основні етапи та персоналії неопозитивізму. Логічний та лінгвістичний неопозитивізм. Класифікація наукових висловлювань: аналітичні, синтетичні та науково незрозумілі. Молекулярні та атомарні наукові висловлювання. Принцип верифікації як відбір для подальшого «знищення» науково незрозумілих висловлювань. Неспроможність принципу верифікації для висловлень про минуле та

загальних висловлювань. Неспроможність неопозитивізму взагалі та «ідейний крах» позитивізму в цілому.

Тема 5. Постпозитивістські концепції науки.

Відмінність у розумінні науки у позитивізмі та постпозитивізмі: наука як статична система знань і наука як різновид динамічної соціальної діяльності людини по пошуку нових знань. Концепція науки Поппера та принцип фальсифікації. Логіко-методологічні засади цього принципу. Принцип фальсифікації як демаркаційний принцип між наукою та не наукою. Проблема співвідношення між старими та новими науковими теоріями. Комулятивні та некомулятивні концепції науки. Обмеженість принципу верифікації. Теза Дюгема-Куайна та «принцип відповідності» Бора. Концепція науки Куна. «Структура наукових революцій»: «Парадигма» та її структура, «нормальна наука», «головоломка», «наукова революція». Концепція науки Лакатоса: «наукова-дослідна програма» та її структура. Наукові та поза наукові фактори розвитку науки. Концепція науки Тулміна. Теорія як «популяція» понять які функціонують у «матриці розуміння». Еволюція науки та вплив на науку соціально-культурних факторів. Методологічний анархізм П.Фейєрабенда. Принцип проліферації та тотожність науки релігії та міфу. Вада некомулятивних концепцій наукового знання. Вітчизняна філософія науки та її специфіка. Відмінність ролі та місця науки у вітчизняному та західному суспільствах.

Тема 6. Наука та суспільство в культурно-історичному контексті.

Загальні положення про взаємозв'язок між наукою та суспільством. Матеріалістичне розуміння історії. Суспільство як матеріальна система. Необхідність ресурсів та технологій для розвитку суспільства. Технологічні революції за час існування людини: неолітична революція, урбаністична революція, індустріальна революція. Технології як донаукові форми знання. Відмінність технологій від науки. Практичний характер технологій та теоретичний характер науки. Неолітичні технології та технології Давнього Світу: медичні, астрономічні, арифметичні, геометричні, технології селекції, технології ремесел, будівництва, держави та права, писемності, та т.і. «Народження» теорії та антична наука. Специфіка філософії та культури стародавньої Греції. Сократ, Платон, Аристотель та виникнення логіки. Аристотель, Олександр Македонський та епоха еллінізму. Наука епохи еллінізму. Наукові школи як форма соціальної організації науки у епоху еллінізму та Римській імперії. Криза античного світу та криза науки. Наука у середньовіччі у візантійській, ісламській та західній християнській культурах. Інституалізація науки у середньовічних університетах. Розвиток вітчизняної університетської системи та її відмінність від західної системи. Розвиток науки епохи Відродження та Нового часу. Диференціація наукового знання та його «практизація». Оформлення нових соціальних інституцій – Академій наук. Виникнення та розвиток Академій наук за заході та сході Європи.

Тема 7. Наука у індустріальну епоху та її перспективи у XXI столітті.

Індустріальна революція у сучасному світі. Розвиток науки та техніки. Формування науково-технічного прогресу на кінці XIX століття як процесу «теоретизації» технологій та «практизації» теорій. Злиття науки та виробництва. Революції пару та електрики. Виникнення «глобального світу» та глобальних проблем у тому числі і глобальних (світових) війн. Проблема ресурсів науки. Ринкові та неринкові механізми забезпечення науки ресурсами. Організація наукової діяльності на Заході та у СРСР. Два основні виклики сучасній науці: ринкові механізми забезпечення ресурсами, концентрація та монополізація ресурсів та «легітимізація» науки у суспільстві. Популяризаторська наукова діяльність та економічні трансформації суспільства та твердження не ринкових механізмів розподілу – механізми «відповіді» на сучасні виклики.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Під час семінарського заняття аспіранти беруть участь в обговоренні запропонованих питань. Оцінюється (до 5 балів) як виступи з доповіддю, так і активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію, критично переосмислювати опрацьований матеріал.

Семінар 1.

Наука: специфіка, функції та рівні.

1. Структура наукового знання.
2. Логіка як методологічний каркас теоретичного рівня. Абстрактний характер теорії.
3. Емпіричний рівень наукового пізнання, його сутність та структура.
4. Взаємозв'язок теоретичного та емпіричного рівня.

Семінар 2.

Методи та форми наукового знання.

1. Загально-логічні методи.
2. Загальнотеоретичні методи: аксіоматичний метод, метод формалізації, гіпотетико-дедуктивний метод. Теорема Гьоделя та її філософські та методологічні наслідки.
3. Метод спостереження та його переваги. Процедура вимірювання та метод порівняння.
4. Експеримент та його особливі форми: природний, уявний, фізичне моделювання.

Семінар 3.

Позитивізм та його різновиди. Позитивізм «першої» та «другої хвилі».

1. Позитивізм Конта та Спенсера як позитивізм «першої хвилі».
2. Емпіріокритицизм як «друга хвиля» позитивізму: основні ідеї та принципи.
3. Критика емпіріокритицизму з позицій матеріалізму. Наукова революція на початку ХХ та неспроможність емпіріокритицизму.

Семінар 4.

Позитивізм та його різновиди. Неопозитивізм як позитивізм «третьої хвилі».

1. Неопозитивізм як спроба обійти недоліки та вади позитивізму через затвердження позитивного змісту теорії.
2. Логічний та лінгвістичний неопозитивізм.
3. Принцип верифікації.

Семінар 5.

Постпозитивістські концепції науки.

1. Концепція науки Поппера та принцип фальсифікації.
2. Теза Дюгема-Куайна та «принцип відповідності» Бора.
3. Концепція науки Куна. «Структура наукових революцій»: «Парадигма» та її структура, «нормальна наука», «головоломка», «наукова революція».
4. Концепція науки Лакатоса: «наукова-дослідна програма» та її структура.
5. Концепція науки Тулміна. Теорія як «популяція» понять які функціонують у «матриці розуміння».
6. Методологічний анархізм П.Фейерабенда.
7. Відмінність ролі та місця науки у вітчизняному та західному суспільствах.

Семінар 6.

Наука та суспільство в культурно-історичному контексті.

1. Взаємозв'язок між наукою та суспільством.
2. Технологічні революції.

3. «Народження» теорії та антична наука.
4. Інституалізація науки у середньовічних університетах.
5. Розвиток науки епохи Відродження та Нового часу. Виникнення та розвиток Академій наук за Заході та Сході Європи.

Семінар 7.

Наука у індустріальну епоху та її перспективи у XXI столітті.

1. Індустріальна революція у сучасному світі.
2. Розвиток науки та техніки.
3. Виникнення «глобального світу» та глобальних проблем.
4. Організація наукової діяльності
5. Популяризаторська наукова діяльність та економічні трансформації.

Література

1. Абдеев А.Ф. Философия информационной цивилизации. – М., 1994.
2. Беляев Е.А., Перминов В.Я. Философские и методологические проблемы математики. – М., 1981.
3. Берков В.Ф. Философия и методология науки : учебное пособие. – М., 2004.
4. Брудный А.А. Психологическая герменевтика. – М., 1998.
5. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. – М., 1973.
6. Будко В.В. Философия науки : учебное пособие для вузов. – Х., 2005.
7. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. – М., 1988.
8. Голдстейн М., Голдстейн И. Как мы познаём. – М., 1984.
9. Дисциплинарность и взаимодействие наук. М., 1986.
10. Ильин В.В. Философия науки : учебник для вузов. – М., 2003.
11. История и методология науки. Феномен специализированного познания : учебное пособие. – СПб, 2004.
12. Кара-Мурза С.Г. Идеология и мать её – наука. – М., 2002.
13. Карпович В.П. Объяснение в социальном познании. – Новосибир., 1989.
14. Кедров Б.М. Классификация наук. Прогноз К. Маркса о науке будущего – М., 1985.
15. Клевцова С.Я. Философия науки и техники : учебное пособие. – Алчевск, 2005.
16. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977.
17. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб., 1998.
18. Мелье Г. От мечты к открытию. – М., 1987.
19. Поппер К. Логика и рост научного знания. – М., 1983.
20. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М., 1986.
21. Пугач Б.Я. Фундаментальные проблемы истории и философии науки. Учебное пособие для вузов. – Х., 2004.
22. Рузавин Г.И. Методология научного исследования. – М., 1999.
23. Соболев О.М. Постмодерн і майбутнє філософії. – Київ, 1997.
24. Современная буржуазная философия. – М., 1978.
25. Семенюк Е.П. Філософія сучасної науки і техніки : підручник для вузів. – Львів, 2006.
26. Стёпин В.С. Теоретическое знание : структура, историческая эволюция. – М., 2000.
27. Стёпин В.С. Философия науки. Общие проблемы : учебник для аспирантов и соискателей учёной степени кандидата философских наук. – М., 2007.
28. Тараров Я.В. Онтологические основания современной физики и космологии. – М., 2011.
29. Тулмин Ст. Человеческое понимание. – М., 1984.
30. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. – М., 1986.
31. Фуко М. Слова и вещи. – СПб., 1994.
32. Холтон Дж. Тематический анализ науки. – М., 1981.

33. Холтон Дж. Что такое «антинаука»? /Постмодерн в философии, науке и культуре. – Харьков, 2000.
34. Хьюбнер К. Истина мифа. – М., 1996.
35. Чудинов Э.М. Природа научной истины. – М., 1977.
36. Хилл Т.И. Современные теории познания. – М., 1965.
37. Хорган Дж. Конец Науки : Взгляд на ограниченность знания на закате Века Науки / Пер. с англ. – Санкт-Петербург, 2001.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Рекомендації та вимоги щодо написання рефератів

Аспіранти самостійно обирають філософську тему, погоджуючи її з викладачем. Бажано, щоб обрана тема перетиналась з темою дисертаційного дослідження виконавця. Після визначення теми необхідно підібрати відповідну літературу, яка складається з першоджерел і критичних праць, статей (не менше ніж 10 найменувань). Реферат необхідно здати для перевірки викладачеві або на кафедру теоретичної і практичної філософії в установленій термін (не пізніше ніж за 10 діб до початку сесії).

Структура та зміст реферату. Необхідно скласти план написання реферату, основною метою якого є логічне розкриття вибраної теми. У структурному відношенні реферат повинен мати наступні складові:

- 1) титульну сторінку;
- 2) план реферату
- 3) вступ;
- 4) основну частину;
- 5) висновок;
- 6) список літератури.

У вступі треба визначити актуальність проблеми, сформулювати мету й завдання реферату. В основній частині реферату мають бути виділені пункти (параграфи), за якими послідовно розкривається тема. Крім реферування та аналізу першоджерел та відповідної літератури, слід вказати також своє власне розуміння щодо поставлених питань. В тексті реферату є обов'язковим посилання на відповідну літературу, яке здійснюється наступним чином: після цитати чи загального посилання до авторської думки слід в квадратних дужках встановити джерело цитування. Наприклад: [1, С. 45], де «1» – це порядковий номер джерела в списку використаної літератури, а «45» – відповідна сторінка в цьому джерелі. У заключній частині реферату слід підсумувати результати та вказати на висновки даної роботи, які повинні відповідати поставленим у вступі меті та завданням.

Оформлення та обсяг реферату. Обсяг реферату повинен складати 1 друк. аркуш (25 сторінок), надрукований 14 кеглем з полуторним інтервалом. Сторінки мають бути пронумеровані та скріплені.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Наука як специфічна форма суспільної свідомості
2. Чи є астрологія (паропсихологія, уфологія, криптозоологія, тощо) наукою?
3. Теоретичний рівень наукового знання (на прикладах сучасного природознавства).
4. Емпіричний рівень сучасного знання (на прикладах сучасного природознавства).
5. Позитивізм – основні ідеї та персоналії.
6. Емпіріокритицизм та криза в фізиці на початку ХХ століття
7. Неопозитивізм – за та проти
8. Середньовічний університет як генеза класичної наукової організації
9. Ісламська середньовічна наука
10. Соціальний статус класичної науки
11. Форми наукової організації у ХХ столітті – порівняльний аналіз

12. Академія чи університети – оптимальні форми організації науки
13. Чи повинна наука бути економічно прибутковою?
14. Роль та місце науки у сучасному житті суспільства.
15. Наука й соціальний прогрес – сучасний стан та перспективи
16. Криза сучасної цивілізації та наука
17. Емпіріокритицизм Маха й Авенаріуса.
18. Різні інтерпретації міфу та специфіка міфічного відображення дійсності.
19. Наука й антинаука.
20. Герменевтика та її методи. Герменевтичне коло.
21. Структуралізм: його загальнонаукові й філософські аспекти.
22. Причинність, детермінізм, індетермінізм у науці.
23. Теорія фракталів та синергетика.
24. Інформація як форма відображення та зворотного зв'язку.
25. Концепції теорії катастроф.
26. Класична концепція істини.
27. Когерентна концепція істини та проблема концептуально-мовних каркасів.
28. Прагматична концепція істини та її проблеми.
29. Інструменталізм та концептуальний прагматизм. Операціоналізм істини.
30. Теза Дюгема-Куайна. Теза Куна-Фейєрабенда.
31. Конвенціоналістська концепція істини.
32. Фідеїстська концепція істини.
33. Феноменологічні концепції істини.
34. Постпозитивістські концепції І. Лакатоса, Т. Куна, Ст. Тулміна.
35. Методологічний анархізм П. Фейєрабенда.
36. Соціологія науки Дюркгейма, Маркса, Мангейма.
37. Соціологія науки і бізнесу М. Вебера.
38. Вплив політичних, економічних і культурних факторів на розвиток і характер наукового знання.
39. Соціально-етичні проблеми наукової діяльності та взаємодії наукового співтовариства з соціумом.
40. Філософія й ситуація постмодерну.
41. Психологія наукової діяльності.
42. Етичні проблеми сучасної науки.
43. Фізична картина світу.
44. Космологічна картина світу.
45. Біологічна картина світу.
46. Проблеми існування в математиці.
47. Інтуїтивізм у підвалинах математичного знання.
48. Конструктивізм у підвалинах математичного знання.
49. Філософія техніки: основні проблеми.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Наука як специфічна форма суспільної свідомості
2. Теоретичний рівень наукового знання (на прикладах сучасного природознавства).
3. Емпіричний рівень сучасного знання (на прикладах сучасного природознавства).
4. Методи наукового знання, що використовуються на теоретичному рівні (на прикладах сучасного природознавства).
5. Методи наукового знання, що використовуються на емпіричному рівні (на прикладах сучасного природознавства).
6. Позитивізм – основні ідеї та персоналії.
7. Емпіріокритицизм та криза в фізиці на початку ХХ століття

8. Неопозитивізм – за та проти
9. Антична наука – соціальний вимір
10. Середньовічний університет як генезис класичної наукової організації
11. Наука у візантійському суспільстві
12. Ісламська середньовічна наука
13. Соціальний статус класичної науки
14. Форми наукової організації у ХХ столітті – порівняльний аналіз
15. Наука як продуктивна сила суспільства
16. Академія чи університети – оптимальні форми організації науки
17. Чи повинна наука бути економічно прибутковою?
18. Особистість та колектив, або лібералізм та соціалізм у науці.
19. Роль та місце науки у сучасному житті суспільства.
20. Чи може бути наука національним феноменом?
21. Наука й соціальний прогрес – сучасний стан та перспективи
22. Кризис сучасної цивілізації та наука
23. Визначення науки. Наука і псевдонаука.
24. Позитивістська філософія О.Конта, Г.Спенсера.
25. Емпіріокритицизм Маха й Авенаріуса.
26. Різні інтерпретації міфу та специфіка міфічного відображення дійсності.
27. Логіко-математичні, природничі та гуманітарні науки.
28. Складові науки (факт, теорія, поняття, гіпотеза, концепція) та їх співвідношення між собою.
29. Досвід та експеримент (звичайний, розумовий, обчислювальний).
30. Гіпотетико-дедуктивний метод.
31. Структурно-функціональна, соціально-конфліктна, символічно-інтерактивна парадигми в сучасній соціології.
32. Герменевтика та її методи. Герменевтичне коло.
33. Структуралізм: його загальнонаукові й філософські аспекти.
34. Причинність, детермінізм, індетермінізм у науці.
35. Теорія фракталів та синергетика.
36. Інформація як форма відображення та зворотного зв'язку.
37. Концепції теорії катастроф.
38. Класична концепція істини. Проблеми класичної концепції.
39. Когерентна концепція істини та проблема концептуально-мовних каркасів.
40. Прагматична концепція істини та її проблеми.
41. Інструменталізм та концептуальний прагматизм. Операціоналізм істини.
42. Теза Дюгема-Куайна.
43. Теза Куна-Фейєрабенда.
44. Конвенціоналістська концепція істини.
45. Фідеїстська концепція істини.
46. Феноменологічні концепції істини.
47. Постпозитивістські концепції І.Лакатоса, Т.Куна, Ст.Тулміна.
48. Методологічний анархізм П.Фейєрабенда.
49. Соціологія науки Дюркгейма, Маркса, Мангейма.
50. Соціологія науки і бізнесу М. Вебера.
51. Вплив політичних, економічних і культурних факторів на розвиток і характер наукового знання.
52. Соціально-етичні проблеми наукової діяльності та взаємодії наукового співтовариства з рештою суспільства.
53. Філософія й ситуація постмодерну.
54. Психологія наукової діяльності.
55. Етичні проблеми сучасної науки.

56. Основні елементи наукового знання.
57. Наука та ідеологія.
58. Наукове та художнє пізнання дійсності.
59. Дисциплінарна онтологія та моделі у науковому пізнанні.
60. Фізична картина світу.
61. Космологічна картина світу.
62. Біологічна картина світу.
63. Проблеми існування в математиці.
64. Інтуїтивізм у підвалинах математичного знання.
65. Конструктивізм у підвалинах математичного знання.
66. Філософія техніки: основні проблеми.
67. Сутність техніки.
68. Принцип доповнюваності.
69. Принцип відповідності та концепції некумулятивного знання?
70. Філософські проблеми сучасних гуманітарних наук.
71. Принцип симетрії як методологічний принцип сучасного наукового знання.
72. Принцип симетрії у сучасній фізиці.
73. Принцип симетрії у сучасній біології.
74. Соціальні функції техніки.
75. Холізм і плюралізм у науковому пізнанні.

ПРИКЛАД ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТУ (ЗАЛІКОВОГО ЗАВДАННЯ)

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Спеціальність _____ Семестр 1
 Навчальний предмет Філософські засади та методологія наукових досліджень

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №6.

1. Наука й соціальній прогрес – сучасний стан та перспективи
2. Когерентна концепція істини та проблема концептуально-мовних каркасів.
3. Холізм і плюралізм у науковому пізнанні.

Затверджено на засіданні кафедри теорії культури і філософії науки

Протокол № _____ від “____” _____ 2014 р.

Зав. кафедри _____ *Екзаменатор*
 (підпис) (прізвище, ініціали) (підпис) (прізвище, ініціали)

Критерії оцінювання:

Участь в семінарських заняттях передбачає виступи з доповідями, аргументованими коментарями щодо проблем, що обговорюються на семінарі, і передбачає можливість отримати до 5 балів за семінар. Критерії отримання високої оцінки наступні:

- знання та використання філософських джерел, різних підходів для аналізу актуальних проблем філософії і методології наукових досліджень;
- повнота відповіді;
- творчий характер аналізу й узагальнення різних філософських підходів;

- навички лаконічного, чіткого, логічного, послідовного та грамотного викладу матеріалу, формулювання власних висновків;
- уміння вести полеміку з теоретичних і практичних питань філософії, уміння проілюструвати теоретичні положення відповідними прикладами.

Окремі бали нараховуються за аналіз джерела, що оцінюється до 10 балів. Критерії оцінки:

- логічна структура, яка розкриває особливості побудови і складові змісту тексту джерела (1-2 бали);
- виокремлення ключових концептів, методів, особливостей теоретичної дослідницької авторської стратегії (1-2 бали);
- підбір актуальних цитат, які висвітлюють, конкретизують зміст джерела (1-2 бали);
- виділення висновків, ключових концептуальних тез автора тексту (1-2 бали);
- наявність аргументованих власних коментарів і висновків (1-2 бали).

Індивідуальна робота передбачає написання реферату, який оцінюється до 25 балів за такими критеріями:

- актуальність обраної теми, чіткість постановки проблеми, її співзвучність з темою дисертаційного дослідження аспіранта (2 б.);
- відповідність темі і вичерпність обраної літератури, яка складається з першоджерел і сучасних критичних праць, статей (не менше ніж 10 найменувань) (2 б.);
- логічна побудова, чіткі структура та зміст реферату (2 б.);
- репрезентативність плану реферату, метою якого є логічне розкриття вибраної теми (2 б.);
- наявність таких структурних складових, як назва, що репрезентує обрану проблему, план, вступ, висновок, список літератури (2 б.);
- аргументовано прописана актуальність проблеми, сформульовані мета й завдання (3 б.);
- послідовність розкриття теми (2 б.);
- крім реферування та аналізу першоджерел та відповідної літератури, представлено власне розуміння щодо поставлених питань (4 б.);
- є цитування/посилання на відповідну літературу (2 б.);
- наявні власні висновки, які відповідають поставленим у вступі меті та завданням (2 б.);
- відповідність формальним вимогам до оформлення та обсягу реферату (2 б.).

Залікове завдання складається з трьох питань, кожне оцінюється за наступною системою балів, після чого вираховується середнє арифметичне:

34-40 балів	аспірант продемонстрував глибоке знання змісту залікового питання, провів глибокий філософський аналіз означеної проблеми; глибоко і всебічно висвітлені знання основних положень філософських першоджерел та рекомендованої літератури; відповідь повністю репрезентує певну філософську проблему; відповідь побудована лаконічно, чітко, логічно та послідовно з формулюванням власних висновків; відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми, критичний їх аналіз; відповідь демонструє високий рівень засвоєння навчального матеріалу
29-33 балів	аспірант продемонстрував знання змісту залікового питання, аргументовано виклав означену проблему; відповідь в цілому репрезентує певну філософську проблему;

	<p>здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики; відповідь побудована лаконічно та послідовно, проте допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки не обґрунтовані; відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми без власного аналізу</p>
21-28 балів	<p>аспірант продемонстрував певне знання змісту залікового питання, виклавши основні положення означеної проблеми; висвітлені знання є фрагментарними; аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики відсутній; відповідь є недостатньо послідовною, та логічною; власні висновки відсутні</p>
10-20 балів	<p>аспірант продемонстрував уявлення з залікового питання; відсутній аналіз означеної проблематики; відповідь є фрагментарною, висновки і узагальнення відсутні, або не відповідають змісту питання</p>
1-9 балів	<p>відповідь часткова; відсутній аналіз означеної проблематики; висновки відсутні або не відповідні.</p>
0 балів	<p>відповідь відсутня, або не відповідає змісту питання</p>